

Azərbaycan Cümhuriyətində Anayasa'nın Üstünlüğü İlkesi

*Sona Salmanova **

Hörmətli canab sadr! Dayarlı tadbir iştirakçıları!

İlk növbədə Qardaş Türkiyə Cümhuriyyətinin Anayasa Mahkəməsinin hakimlərinə, bütün amakdaşlarımıza Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Mahkəməsinin kollektivinin ən samimi salamlarını və xoş arzularını yetirməkdən məmnun olduğunu bildirim və bu ali orqanın yaradılmasının 48-ci ildönümünü münasibətilə hər birinizi təbrik edirəm, gələcək fəaliyyətinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətli xanımlar və canablar!

Konstitusiyaya müasir demokratik dövlətin hüquq sistemində müstəqil və xüsusi yərə malik olan ən ali və əhəmiyyətli normativ hüquqi aktdır. Hüquq sisteminin fundamenti rolunu oynamaq, milli dövlətçiliyin təməl prinsiplərini müəyyənləşdirməsi, əsas insan hüquq və azadlıqlarını təsbit etməsi bu ali qanunun - Ana Yasanın müstəsna əhəmiyyətə malik olduğunu göstərir.

Azərbaycan Respublikasının təmsalində Konstitusiyanın aliliyi prinsiplərinin bir neçə aspekti üzərində dayanmaq istədim.

Məlumat üçün bildirim ki, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi - referendum yolu ilə qəbul edilmiş, həyata keçirilən inteqrasiya və islahatlar prosesi ilə

* Azərbaycan Anayasa Mahkəməsi Başkanvekili

alaqadar olaraq onun matnina 2002-ci va 2009-cu illarda dayişikliklar edilmişdir.

Konstitusiyanın aliyinin ilkin aspekti onun normativ hüquqi taminatı ilə bağlıdır. Yani əsas qanununun aliliyinə nail olmaq istəyən istənilən sistem ilk növbədə onun üstünlüyü, məcburiliyi barədə normativ bazaya malik olmalıdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 147 və 149-cu maddələrinə müvafiq olaraq Konstitusiya Azərbaycan Respublikasında ən yüksək hüquqi qüvvəyə və birbaşa hüquqi qüvvəyə malikdir, qanunvericilik sisteminin əsasıdır, qanunlar və qanun qüvvəli aktlar Konstitusiyaya zidd olmamalıdır.

Bu müddəalar milli qanunvericilik sistemində daxil olan aktların iyerarxiyasında Konstitusiyanın ən yüksək hüquqi qüvvəsini, bütün digər normativ hüquqi aktların Konstitusiyaya mütləq uyğunluğunu nəzərdə tutur. Adı çəkilən maddələr normayaradıcı orqanların, o cümlədən qanunvericinin üzərinə qəbul etdikləri bütün aktların Konstitusiyaya uyğun olması vəzifəsini qoyur. Eyni zamanda, istənilən hüquq tətbiqedicisi imkan verir ki, müvafiq sahəni tənzimləyən hüquq normaları olmadıqda, yaxud aşağı qüvvəli aktlar Konstitusiya ilə ziddiyyət təşkil etdikdə birbaşa Konstitusiya normalarını tətbiq etsinlər.

Ölkəmizdə Konstitusiyanın aliyinin ayrılmaz hissəsi olan onun nüfuzunun və sabilliyinin qorunmasının mühüm normativ mexanizmlərindən biri də əsas qanunun matnina əlavə və dəyişikliklər edilməsinin mürəkkəbliyidir. Belə ki, Konstitusiyanın 11 -ci və 12-ci fəisillərinə müvafiq olaraq onun matnina dəyişikliklər yalnız referendum yolu ilə, əlavələr isə parlament üzvlərinin mütləq əksəriyyəti tərəfindən xüsusi qəydedə qəbul edilən konstitusiya qanunları vasitəsilə edilə bilər.

Digər bir mühüm məqam. Azərbaycan Respublikası tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsi kimi qəbul edir və beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquq üzərində üstünlüyünü tanıyır. Konstitusiyanın 151 -ci maddəsi müəyyən edir ki, normativ hüquqi aktlarla Azərbaycan

Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir. Lakin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və referendumla qəbul edilən aktları bir istisna olmaqla hətta ölkənin qoşulduğu beynəlxalq müqavilələr üzərində üstünlüyə malikdir. Bununla belə, 9sas Qanunun 12-ci maddəsi Konstitusiyada sadalanan insan hüquq və azadlıqlarının Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiqi barədə göstərişi əks etdirir. Bir sıra Azərbaycan hüquqşünasları insan hüquq və azadlıqlarına dair ziddiyyətlər olduğu təqdirdə beynəlxalq müqavilələrə üstünlük verilməsinin tərəfdarı olduqda bu cür yanaşmanı Azərbaycan Konstitusiyasının insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsini dövlətin əsas məqsədi kimi müəyyən olunması ilə əlaqələndirir.

Ölkəmizdə Konstitusiyanın əliyinin normativ əsası yalnız bu sənədin özünün mətni ilə məhdudlaşmır.

Bir sıra digər sahələr üzrə qanunvericilikdə, o cümlədən prosessual qanunvericilikdə Konstitusiyanın əliyinə, onun müddələrinin birbaşa tətbiqinə imkan verən normalar mövcuddur.

Konstitusiyanın əliyinin təmin edilməsinin mühüm aspektlərindən biri onun samərəli reallaşdırılmasını təmin edən institusional mexanizmlərin yaradılmasıdır. Hüquqi dövətdə fəaliyyət göstərən bütün publik hakimiyyət orqanları əslində bu və ya digər dərəcədə Konstitusiyanın əliyinin təmin edilməsi vəzifəsini daşısa da, bu məsələdə konstitusiya nəzarəti orqanlarının, ilk növbədə Konstitusiya Məhkəməsinin üzərinə xüsusi missiya düşür.

Azərbaycanda da əli konstitusiya nəzarəti orqanı kimi Konstitusiya Məhkəməsi fəaliyyət göstərir. «Konstitusiya Məhkəməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda Konstitusiyanın əliyinin təmin edilməsi birbaşa olaraq Konstitusiya Məhkəməsinin əsas məqsədlərindən biri kimi göstərilmişdir. Konstitusiya Məhkəməsi müvafiq subyektlərin təşəbbüsəri əsasında normativ hüquqi aktların, məhkəmə və bəddiyyə aktlarının Konstitusiyaya uyğunluğunun yoxlanılmasını həyata keçirmək, faktiki olaraq, Konstitusiyanın əliyinin təmin edilməsinin əsas və samərəli

mexanizmini hayata keçirir. Bununla yanaşı, Konstitusiya Mahkaması qanunların şərh edilməsi səlahiyyəti çərçivəsində də qanunları qüvvədən salmadan onların konstitusiya-hüquqi məzmununu açmaqla həmin normativ hüquqi aktların digər, Konstitusiyaya uyğun olmayan mənada tətbiqi təcrübəsini istisna etmiş olur.

Konstitusiyanın aliliyi prinsipinin təmin edilməsinin vacib institutlarından biri də ümumi məhkəmədir. Odabət mühakiməsinin hayata keçirilməsi, mübahisənin həlli zamanı məhkəmənin konstitusiya prinsipini rəhbər tutması çox mühüm məqamdır. Lakin təəssüf ki, əksər postsovet ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanda da hakimlər bəzən Konstitusiya normalarına birbaşa istinad etməkdən çəkinir, daha çox qanun normalarını tətbiq etməyə üstünlük verirlər. Halbuki, Konstitusiyanın aliliyi prinsipinə riayət olunması demokratik cəmiyyətdə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Konstitusiyanın aliliyi və ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsi müasir məlikəmə icraatının iki qarşılıqlı və bir-birini tamamlayan sərtleridir.

Nəhayət, Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsində üçüncü sektorün -vətəndaş cəmiyyəti institutlarının, heç belə hər bir cəmiyyət üzvünün də üzərinə müəyyən vəzifələr düşür. Çünki Konstitusiyanın real həyata tətbiqinin səmərəli işləyən mexanizmlərinin yaradılması həm də insanların qanuna müsbət yanaşmasından, qanuna göstərdiyi marağ səviyyəsindən asılıdır. Bu mənada vətəndaşların qanunları, öz hüquq və azadlıqlarını daha yaxşı bilməsi, hüquqa etimad göstərməsi qanunun, o cümlədən Konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsinə mühüm töhfə verir, vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə hallarının qarşısını alır, belə nalların operativ aradan qaldırılmasına imkan verir. Sözsüz ki, bu məsələdə dövlət orqanları ilə yanaşı, qeyri-hökumət təşkilatlarının da üzərinə çox ciddi məarifləndirmə işinin aparılması öhdəliyi düşür.

Hesab edirik ki, toxunduğumuz mövzu kifayət qədər geniş aspektdir və konstitusiyanın aliliyinin təmin edilməsi problemləri haqqında daha geniş danışmaq olar. Lakin mən ayrılan vaxtı nəzərə alaraq çıxışımı deyilənlərlə yekunlaşdırmaq istədim.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirem.